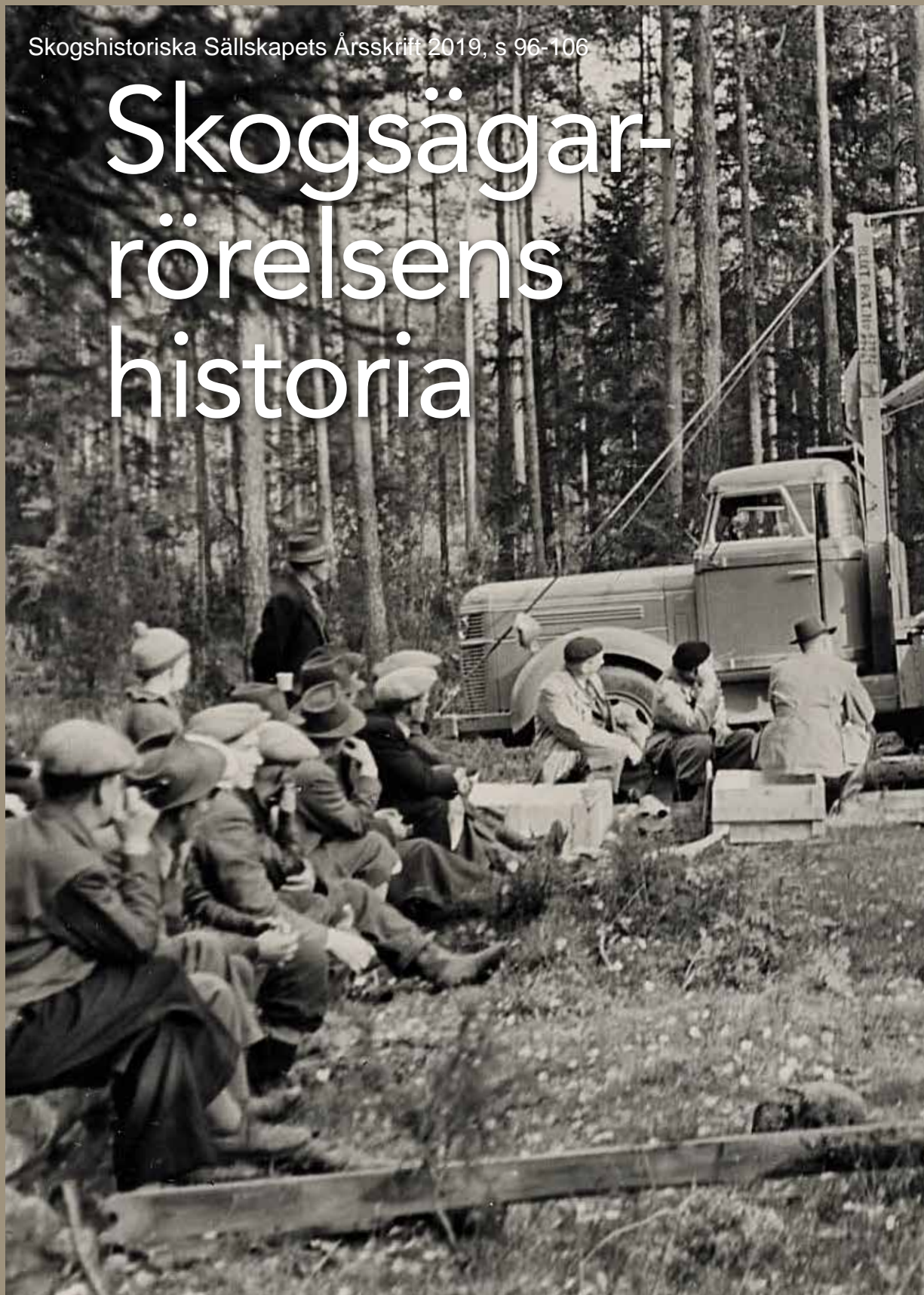
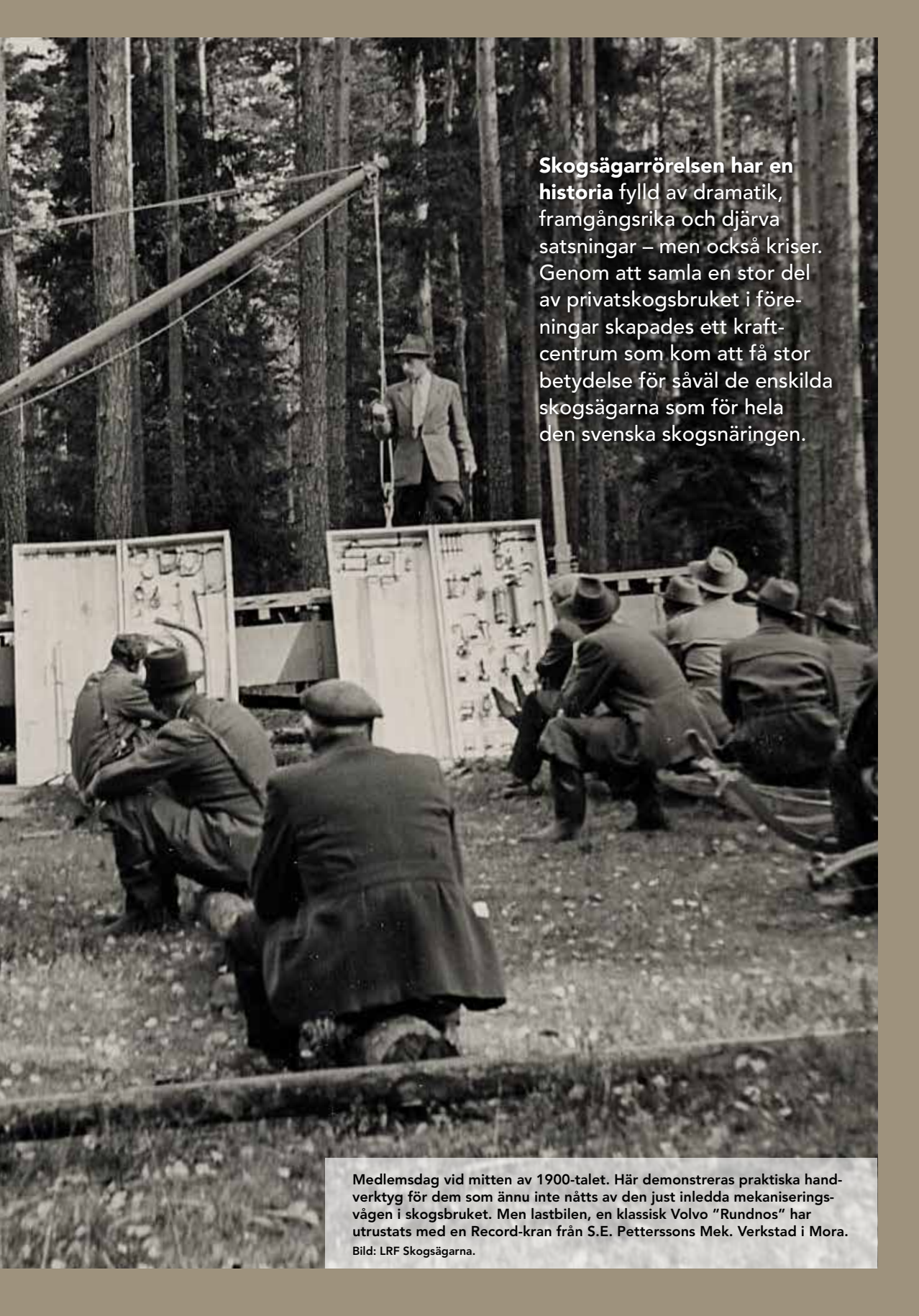

Skogshistoriska Sällskapetets Årsskrift 2019, s 96-106

Skogsägar- rörelsens historia

Skogsägarrörelsen har en historia fylld av dramatik, framgångsrika och djärva satsningar – men också kriser. Genom att samla en stor del av privatskogsbruket i föreningar skapades ett kraftcentrum som kom att få stor betydelse för såväl de enskilda skogsägarna som för hela den svenska skogsnäringen.

Medlemsdag vid mitten av 1900-talet. Här demonstreras praktiska handverktyg för dem som ännu inte nåtts av den just inledda mekaniseringsvägen i skogsbruket. Men lastbilen, en klassisk Volvo "Rundnos" har utrustats med en Record-kran från S.E. Petterssons Mek. Verkstad i Mora. Bild: LRF Skogsägarna.

Sven Sjunnesson, före detta VD i Skogsägarnas Riksförbund, presenterade våren 2019 tillsammans med **Ulf Österblom**, **Jan Sandström** och **Ola Persson** resultatet av ett flerårigt arbete med att kartlägga den svenska skogsägarrörelsens idag drygt hundraåriga historia. I sju rapporter ger de en närmast heltäckande bild av hur denna för den svenska skogsnäringen så viktiga rörelse växte fram. Rapporterna bygger på ingående studier av källmaterial i arkiven och är särskilt värdefulla genom att författarna också intervjuat flera tongivande personer i skogsägarrörelsen som kunnat delge dem sina egna intryck av de historiska skeendena. Sven Sjunnesson har här sammanfattat en del av innehållet i de sju rapporterna.

DEN FÖRSTA SKOGSÄGARFÖRENINGEN I SVERIGE var *Dalarnas Skogsägareförening*. Den registrerades den 3 juli 1906 och hade till ändamål ”att medelst sammanslutning af dess medlemmar främja deras intressen för fördelaktigare afsättning af deras skogsprodukter, kolved, kol och pappersved”. Medlemsförteckningen upptog 400 namn. Föreningens verksamhet pågick dock inte någon längre tid. Men den blev aldrig avregistrerad. Grunddokumentet dök senare åter upp och intressant nog är dagens Mellanskog registrerad på just detta dokument.

År 1913 bildades sedan Södra Unnaryds skogsandelsförening med ändamål ”att möjliggöra bättre skötsel av skogen och en ändamålsenligare hushållning med dess produkter”. Den följdes år 1915 av Jämtlands Leverantörsförening. Men också de här båda föreningarna blev kortlivade.

Trots dessa misslyckanden fanns idén om samverkan mellan skogsägare kvar, bland annat därför att man från officiellt håll var kritisk till hur de privata skogarna sköttes. I början av 1920-talet tog därför föreningsbildandet ny sats med det ökade intresset för skogsskötsel och behovet av information, utbildning och samverkan. Ett annat viktigt skäl, speciellt i norra Sverige, var skogsbolagens prissättning och nära samarbete om virkesinköp.

Utvecklingen gick sedan snabbt. I slutet av 1930-talet var ett trettiotal skogsägarföreningar verksamma i landet. De hade i början olika mål och ändamål. I södra Sverige dominerade rådgivning och utbildning medan man i norra Sverige var inriktad på samverkan om avsättning för medlemmarnas virke.

Redan från början diskuterades samverkan mellan föreningarna. De flesta hade begränsade resurser och det fanns ett behov av att utbyta både erfarenheter och kunskap. Man såg också ett behov av att kunna agera gemensamt i näringspolitiska frågor. Detta var dock inte självklart för alla föreningar. Det krävdes tre olika försök innan ett riksförbund kunde bildas 1932 och då var bara 11 föreningar med.

Virkeshandeln tar form

Långt in på 1930-talet rådde det i stort sett oligopol på virkesmarknaden i norra Sverige. Köparna dominerades av skogsbolag och sågverk som samarbetade och inte ville ha in en ny part som tillvaratog de enskilda skogsägarnas intressen. Skogsägarföreningarna mötte därför stora svårigheter att komma in på marknaden. De var ekonomiskt svaga och hade svårt att få lån. Många gånger fick ledamöterna i styrelserna gå i borgen för lån eller förskottera likvider till medlemmarna. Så småningom lyckades dock föreningarna etablera mer långsiktiga relationer med företag som såg fördelar i att handla med en part som representerade flera skogsägare. Föreningarna lärde sig också att sätta press på köparna, bland annat genom att leverera virke till andra delar av landet eller exportera till utlandet. Exporten av virke blev med tiden så omfattande att riksförbundet öppnade en egen exportavdelning.

Krigsårens avspärning satte tryck på energiförsörjningen. Bostäderna värmdes med meterved från svenska skogar och lastbilarna drevs med gengas från samma källa. Här har två av Sydöstra Sveriges Skogsägareföreningars lastbilar av märket Scania Vabis ställts upp inför fotografen, förmodligen för att visa att skogsägarrörelsens beredskap i dystertiderna var god. Bild: Södra.

När riksförbundet bildades 1932 stod virkesmätning högt på agendan. De virkesmättningsföreningar som fanns ägdes av köparföretagen. Riksförbundet krävde lika representation för både köpare och säljare. Staten agerade och år 1935 antog riksdagen en virkesmättningslag som innebar att ”likvärdigt inflytande tillförsäkrades virkessäljare och virkesköpare”. Lagen omfattade dock bara de 12 nordligaste länen. Först 1943 utvidgades den till att gälla hela Sverige.

UNDER KRIGSÅREN PÅ 1940-TALET VAR importen av olja, kol och koks strypt. Skogen blev räddningen. Staten inrättade snabbt en bränslekommission som fick ansvaret för vedförsörjningen. Vedkontor bildades i varje län och kvoter för olika ägarkategorier fastställdes. Auktoriserade företag och organisationer utsågs som utförare. Skogsägarnas riksförbund agerade kraftfullt och blev en av huvudaktörerna.

När regleringen av bränslemarknaden upphörde efter kriget hade skogsägarna hanterat mer än 300 miljoner kubikmeter brännved. I historiskt perspektiv framstår den här perioden som oerhört viktig för skogsägarrörelsen. Man stärkte ekonomin och fick erfarenhet av att hantera stora virkesvolym. Det är paradoxalt att skogsägarrörelsen, som nästan alltid varit emot regleringar av virkesmarknaden, lyckades så bra då den var som mest reglerad.

Bränslekommissionen hade under krigsåren delat in Sverige i fyra prisområden med enhetliga brännvedspriser inom varje. Detta system

Skogsägareföreningarna började redan

på 1930-talet sätta press på köparna genom att leverera virke till andra delar av landet eller exportera till andra länder. Exportverksamheten blev så omfattande att riksförbundet skapade en exportavdelning.

Bild: LRF skogsägarna.

togs över av virkesköpare och virkessäljare när prisregleringarna upphörde. Det var ett rent kartellsystem och innebar att parterna förhandlade om de priser och andra bestämmelser som skulle gälla för virkeshandeln inom området. På basis av marknadsavtalet gjordes sedan virkesaffärerna upp mellan de enskilda företagen och föreningarna.

Det förekom stora variationer i kartellsystemet. Principen var starkast när det gällde priser och villkor för massaved, medan det förekom lokala variationer för sågtimmer. Det inträffade ibland att man inte kunde komma överens om marknadsavtal, vilket innebar att någon av parterna, oftast en skogsägarförening, då gick ut med egna priser.

Under årens lopp och efterhand som marknaden blev mer differentierad och kraven på kvalitet och leveranstider ökade, levrades kartellerna upp. Systemet med prisområden upphörde slutgiltigt 1995 och när Sverige sökte inträde i EU och en ny konkurrenslag började gälla, förbjöds kartellerna.

Skogsbruksområdena bildas

På socialdemokraternas partikongress 1952 motionerades om att det enskilda skogsbruket skulle förstatligas. Året därpå framförde träfacket ordförande, Yngve Persson, att bolagen återigen skulle få rätt att köpa bondeskog. Den ”Sköldska motionen” i riksdagen 1956 som rymde ett förslag till en mer tvingande skogsvårdslag blev mycket omtalad. Den förordade också någon form av tvångsanslutning av enskilda småskogsbruk till större enheter.

Tankarna bakom de här motionerna var att ge staten större inflytande över det enskilda skogsbruket. Man menade att det splittrade ägandet hindrade den mekanisering i skogsbruket som då hade inletts.

Mot den bakgrunden insåg skogsägarrörelsen att man måste stärka det enskilda skogsbruket. Det födde i sin tur tankar på att bilda skogsbruksområden. År 1954 lanserade Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund idéer om att föreningarna skulle inlemma också skogsvårdsservice i verksamheten. Man gjorde en framställan om stöd för detta till regeringen. Förslaget omfattade två arbetsformer, antingen anställa arbetslag eller bilda skogsbruksområden. Man förordade det senare alternativet.

År 1955 bjöd Jämtlands Skogsägarförening in till ett möte för att diskutera en utredning som bland annat visade att de svenska skogsägarna blev allt äldre och att antalet utbor ökade. Vidare att konkurrensen på rotpostmarknaden minskade liksom också tillgången på arbetskraft och hästar. Dessutom var behovet av att förbättra ekonomin för skogsägarna stort. Resultatet av mötet blev att man bildade Hammerdals skogsbruksområde. Det blev därmed det första skogsbruksområdet i Sverige.

UTVECKLINGEN GICK SEDAN SNABBT. Skogsägarföreningarna insåg vikten av att agera. Efter tio år var i stort hela landet täckt av skogsbruksområden. Det gjorde det möjligt att göra skogsarbetet effektivare och mekanisera avverkningarna.

Organisatoriskt var skogsbruksområdena från början egna juridiska enheter med egna styrelser och årsmöten. Det var respektive skogsbruksområdes styrelse som fattade beslut om verksamhetens omfattning och

Ensam är inte alltid stark. Denna gamla sanning kan sägas vara essensen i skogsägarrörelsens filosofi.

Bild: KSLA.

inriktning, men man hade avtal med "moderföreningen" om virkesleveranser och administrativt stöd. Skogsbruksområdena gick dock så småningom upp i föreningarna och blev då också basen inte enbart för verksamheten utan också för medlemsdemokratien genom de förtroendevalda.

Genom den snabba uppbyggnaden av cirka 350 skogsbruksområden tillfördes svenskt skogsbruk en kader av välutbildade tjänstemän och skogsarbetare, som bidrog till en bättre och intensivare skötsel av de privatägda skogarna. Det innebar att också småskogsbruket kunde mekaniseras och på längre sikt en ökad skogsproduktion. Hotet om ett statligt ingripande i det enskilda skogsbruket avväjdes och skogsägarrörelsen stärkte sin position. Skogsbruksområdenas betydelse för skogstillståndet i Sverige i stort kan knappast överskattas. Det är något av det viktigaste som skogsägarrörelsen åstadkommit.

Virkesmarknaden utvecklas

Skogsbruksområdena medförde efter hand förändringar på virkesmarknaden. Traditionella rotposter började ersättas av avverkningsupdrag

Öbackasågen i Umeå
förvärvades 1945 av
Västerbottens Skogsägar-
förening *Tall och gran*.
Bild: Norra Skogsägarna.

Sedan skogsägarföreningarna börjat satsa på egna sågverk 1943 gick utvecklingen snabbt. Redan efter fyra år ägde de 61 sågverk i olika delar av landet. Det här är ett av de först inköpta, Blomsholm strax utanför Strömstad.
Bild: LRF Skogsägarna.

och leveransrotposter, vilket innebar säkrare volym- och kvalitetsmätning av det sålda virket.

De allt kapitalintensivare avverkningsystemen krävde jämnt utnyttjande. I kombination med att också kraven på jämna virkesflöden till de egna industrierna ökade föddes tankar om att reglera flödena med priset. Premier för tidigt tecknade avverkningskontrakt och leveranser introducerades. Men sådana här tankar sågs som mycket kontroversiella. Många medlemmar menade att det stred mot likaprisprincipen i den kooperativa ideologin. Inte minst blev det också diskussioner om prissättningen på leveransvirke kontra avverkningsuppdrag.

Riksförbundet initierade därför en utredning som blev färdig 1966, och fick namnet ”Prisdifferentiering inom skogsägarorganisationen.” På riksplanet tog man inga beslut om principer eller riktlinjer, men utredningen blev en god hjälp för de enskilda skogsägarföreningarna när de skulle hantera dessa frågor.

I dagens marknadsorienterade virkesvärld kan det kanske vara svårt att förstå hur dessa frågor kunde bli så kontroversiella, men de blev ofta de mest diskuterade på medlemsmötena.

Skogs- och näringspolitik – en paradgren för skogsägarrörelsen

Det skogs- och näringspolitiska arbetet har alltid utgjort en viktig del i skogsägarrörelsens verksamhet och inneburit både segrar och nederlag. Tidigare har nämnts arbetet med att få oberoende virkesmättningsföretag. Införandet av skogsbruksområden kan på ett sätt också hänföras till näringspolitik eftersom det satte stopp för den socialiserings- och regleringsiver på skogsområdet som rådde under 1950- och 1960-talet.

Tankarna om statliga ingripanden och regleringar tog dock inte slut. Men att redogöra för allt det arbete som lagts ner inom skogsägarrörelsen för att hindra eller mildra konsekvenserna av mer eller mindre befogade regelverk ryms dock inte i denna sammanfattning. Skogsägarnas Riksförbund /LRF- Skogsägarna har under årens lopp varit ett av de kompetenscentra som funnits i dessa frågor. Även enskilda skogsägareföreningar har gjort viktiga och avgörande insatser, inte minst Södra. Remissarbete och bygga nätverk har varit en tung del i verksamheten på riksförbundet. Samarbetet med LRF har varit betydelsefullt i många frågor, än om uppfattningarna ibland varit olika.

Det finns några grunddrag som varit ledande i det skogs- och näringspolitiska arbetet som är värda att lyfta fram. Frihet under ansvar är ett av dem. Det innebär så lite regleringar som möjligt i skogsägandet och på virkesmarknaden, men också att skogsägaren skall ta ansvar och sköta skogen på ett ansvarsfullt sätt både på kort och lång sikt.

Mångfald i skogsbrukandet är också ett viktigt grunddrag. Under senare decennier har miljöfrågor och biologisk mångfald varit i fokus. Skogsägarrörelsen har hävdad att det enskilda skogsägandet genom mångfalden av olika brukare skapar variationsrikedom i skogsbruket.

Ett annat grunddrag har varit lönsamt skogsbruk, åtminstone på lång sikt. Inte minst har skattefrågor för enskilda skogsägare och regleringar på virkesmarknaden i detta sammanhang varit viktiga. Under senare år har de internationella frågorna tagit allt större plats. De nordiska skogsägarrörelserna har i nära samarbete spelat en viktig roll i EU genom att hävda familjeskogsbrukets intressen.

AV DE FRÅGOR SOM BEHANDLATS UNDER ÅRENS LOPP bör speciellt nämnas lagstiftningen, tolkningen och tillämpningen av skogsvårdslagen. De politiska vindarna har skiftat och påverkat regelverkens utformning. Motsvarande gäller också de alltmer politiserade miljöfrågorna och hela det regelverk som hör till.

Planlagstiftningen var i fokus under många år. Så även äganderättsfrågorna där skogsägarrörelsen tillsammans med andra organisationer lagt ner ett omfattande arbete. Slopandet av särbeskattningen i form av skogsvårdsavgiften blev en viktig seger i det näringspolitiska arbetet.

I samband med Sveriges anslutning till EU fick Sverige en ny konkurrenslag där inte minst virkeshandeln och den kooperativa idén stod på spel. Södras engagemang i frågan blev avgörande. Andra frågor som bör nämnas är jakt- och fiskefrågor där inte minst viltskadorna har stått i fokus. Den svårlösta renbetesfrågan där olika markägarintressen står i konflikt med varandra har tagit mycket tid i anspråk med målet att hitta samförstånds lösningar

Sedan skogsmiljön

blivit en internationell fråga i början av 1990-talet togs flera initiativ som resulterade i att certifieringssystemen FSC och PEFC etablerades. Skogsägareföreningarna valde PEFC som är bättre anpassat till det småskaliga skogsbruket än FSC.

Trots att skogsägarrörelsen under årens lopp lagt avsevärda resurser inom det skogs- och näringspolitiska området är de, sett i relation till rörelsens övriga verksamheter och investeringar endast en liten bråkdel. Men jag vill ändå hävda att de satsningarna sannolikt är de mest lönsamma investeringar man gjort sett ur de enskilda skogsägarnas perspektiv.

Information, utbildning och rådgivning – viktiga verksamhetsgrenar

Information, utbildning och rådgivning till skogsägarna har varit utomordentligt viktiga delar i skogsägarföreningarnas arbete. En viktig aspekt har varit att förbättra skogsägarnas ekonomin på både på kort och lång sikt. En annan har varit att öka deras medvetande om hur viktiga deras skogar är för landets virkesförsörjning – och därigenom motverka statliga regleringar.

Den första riktigt stora utbildningskampanjen bedrevs i mitten av 1960-talet under namnet Skogsgården. Den innehöll såväl praktisk som teoretisk rådgivning. Kampanjen blev en succé och kursboken trycktes i flera upplagor. År 1973 startade utbildningen Skogsbonden som kom att pågå i nästan tjugo år. Nio olika kurser producerades. Pedagogiken i skogsbönderna kan sammanfattas i ett ord. Handgriplig. Texterna var korta och i stället fick illustrationerna berätta hur man gör rätt, eller fel. Det såg enkelt ut. Skogsbonde-serien blev en stor framgång. Varje upplaga trycktes i regel i 10 000 exemplar, och eftersom flera av titlarna kom ut i flera upplagor så var det många skogsägare som kom att få elementära kunskaper i praktiskt skogsbruk.

Skogsägarnas Riksförbund lanserade under 1990-talet den heltäckande skogsskötselhandboken Alla tiders skog som blev underlag för landsomfattande studiecirkel. Boken togs fram i samarbete med forskare och var den första studiehandbok som tydligt matchade tankarna i 1993 års skogsvårdslag med jämställda produktionsmål och miljömål.

Kraftsamling Skog var en utbildningskampanj för skogsägare som sträckte sig över åren 2007-2010. Den blev mycket framgångsrik tack vare att LRF Skogsägarna och skogsägarföreningarna gjorde rejäla insatser både finansiellt och personellt. Studiematerialet utgjordes av den nyproducerade boken Nya Tidens Skog. Totalt nådde kampanjen 73 000 skogsägare.

Skogsägarrörelsen och dess industrier

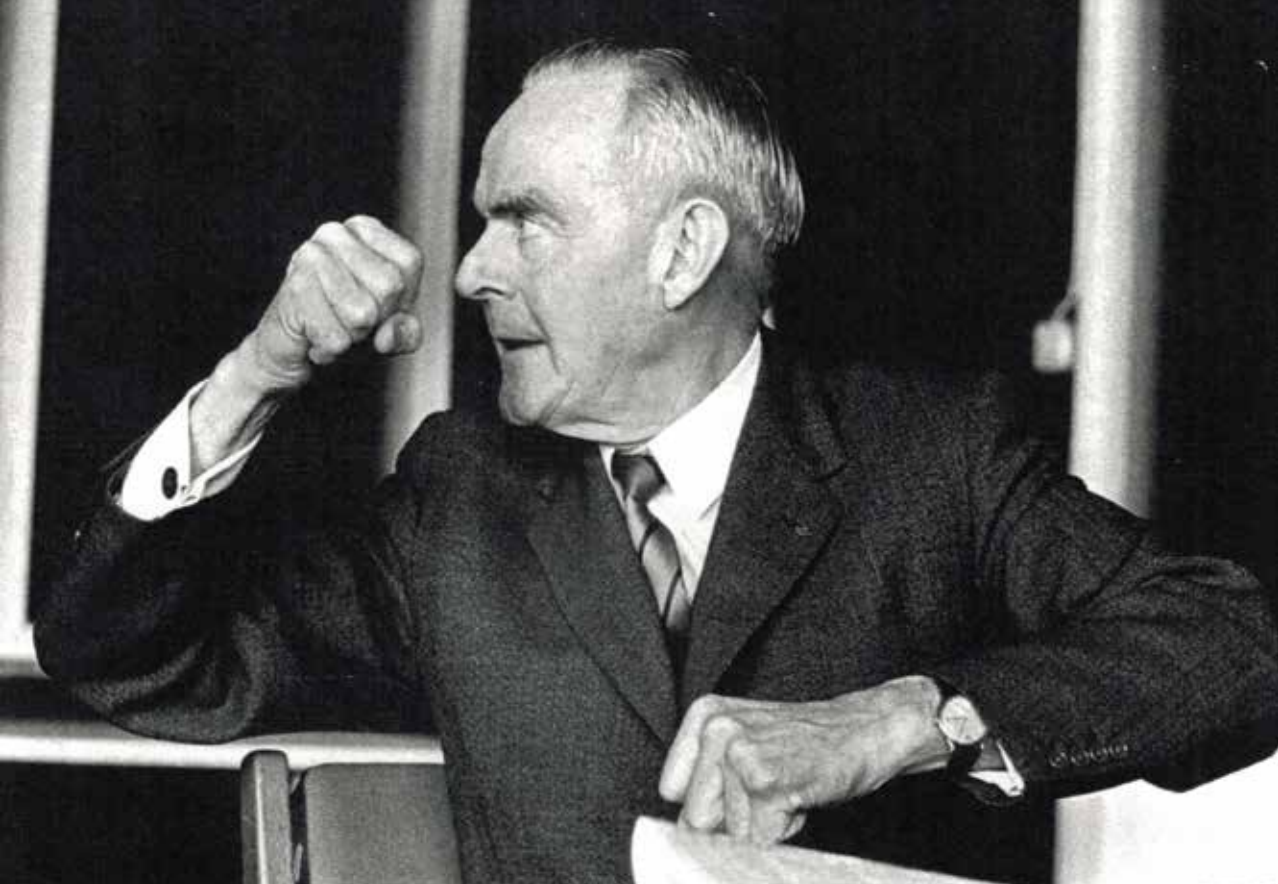
Tanken att äga egna industrier fanns med redan då rörelsen tog form. Dalarnas Skogsägarförening köpte 1938 ett markområde i Fagerviken i norra Uppland med avsikt att bygga en sulfidfabrik. Också i Värmland fanns liknande tankar. Av olika skäl, världskrigets utbrott och säkert också bristen på kapital, blev det inget av dessa intentioner. Den första ”industrin” blev istället en tjärugn i Lenhovda 1940. I denna framställdes inte bara tjära utan också terpentin som användes som drivmedel i de egna bilarna.

Det första sågverket köptes av Medelpads Skogsägarförening 1943 och sedan gick det av bara farten. Bara fyra år senare ägde föreningarna 61 sågverk. Expansionen fortsatte och som mest fanns det 84 sågverk år 1954.

Samma år tillkom också den första skogsindustrin då Sydöstra Sveriges Skogsägarföreningars Förbund köpte pappersbruket i Frida-

Utbildning och rådgivning sågs redan från början som ett sätt förbättra ekonomin för medlemmarna. På 1960-talet blev det också en strategisk fråga för att stå emot statliga regleringar.
Bild: LRF Skogsägarna.

Gösta Edström var drivande då Sydöstra Sveriges Skogsägareföreningars Förbund, embryot till dagens Södra, bildades 1938. När han som ordförande lämnade Södra 1973 hade företaget vuxit till ett av Sveriges största skogsföretag. Bilden ger full rättvisa åt den dynamiske företagsledaren Gösta Edström.

Bild: Södra.

fors. Sedan fortsatte expansionen i snabb takt. Det första nybyggda och föreningsägda massa- och pappers bruket kördes igång av Skåneskog i Broby 1957. Året därpå invigdes Mönsterås massabruk, som de första åren drevs av Skogsägarnas Cellulosabolag (SCB), ett företag som ägdes av hela skogsägarrörelsen. Senare övertog Södra samtliga aktier och föreningarna i Dalarna och Norrland, bildade ett eget företag, Norrlands Skogsägares Cellulosa AB (NCB).

I södra Sverige satsade man huvudsakligen på att bygga nya industrier, medan man i norra Sverige och i Vänerområdet istället gick in för att köpa gamla industrier, som i många fall byggdes ut eller byggdes om.

Politikern och bondeförbundaren Gunnar Hedlund

var under perioden 1946–1977 också ordförande i Sveriges Skogsägareföreningars Riksförbund. Folkpartiledaren Bertil Ohlin beskrev honom så här: "På hans intresseskala kommer familjen först, sedan skogen och därefter Bondeförbundet." Bruket i bakgrunden är Väja.

Bild: NCB.

Pappersbruket i Fridafors köptes av Sydöstra Sveriges Skogsägares förbund år 1954. Det blev skogsägarrörelsens första massa- och pappersbruk. Bild: LRF Skogsägarna.

Finansieringen skedde bland annat genom att medlemmarna satsade pengar genom olika former av lån och industribevis.

Egna industrier har varit ett sätt för att stärka medlemmarnas möjligheter till bärkraftigt skogsägande. Bakom satsningarna fanns i början också erfarenheterna av hur svårt det kunde vara att avsätta virket till skäliga priser. Man ville få del av förädlingsvinsten och komma marknaden för färdiga produkter närmre. Industrierna gav också ökade möjligheter till avskrivningar som på sikt kunde gynna en bättre konsolidering av föreningen. Det fanns således både yttre orsaker till industrisatsningarna, men också ett intresse av att skapa en stark förening.

Många av de problem som skogsägarföreningarna råkat ut för i sina industrisatsningar har berott på uppenbara brister i kompetens och avsaknad av hållbara strategier. Detta ledde till flera dåliga industriförvärv och misslyckade nybyggnationer. En mycket svag kapitalbas och i vissa fall dåligt management förbättrade knappast situationen. Det har också funnits uppenbara brister i både företagsledningens och styrelsernas kompetens i industrifrågor.

Men flera av dessa faktorer har inte varit unika för skogsägarföreningarna. Det visar inte minst den stora krisen inom svensk skogsindustri och svensk basindustri åren kring 1980. Kritiska röster har också ifrågasatt riktigheten i att satsa på egna industrier, eftersom ett industriengagemang också innebär dubbla lojaliteter och dubbla målsättningar. Är det virkespriset till skogsägaren/medlemmen som skall prioriteras eller lönsamheten i industrin? Den frågan har naturligtvis varit uppe till diskussion i många föreningsstyrelser. Ett enkelt och konkret svar kan utmynna i en annan och mera retorisk fråga: Var hade skogsägarföreningarna – trots alla bakslag och motgångar – idag varit om man inte haft egna industrier och därmed inflytande på virkespriser och avsättning av virke?

Ideologi och personligheter

Skogsägarrörelsen bygger i grunden på en ideologi som sammanfattas i de kooperativa principerna: frivilligt och öppet medlemskap, demokratisk medlemskontroll, ekonomiskt deltagande, utbildning och information till medlemmarna. Plus att föreningarna skall vara självständiga och oberoende. Men dessa principer kräver också engagemang från såväl medlemmar som förtroendevalda och tjänstemän. Skogsägarrörelsen kan visa upp många färgstarka och kraftfulla personer som varit ideologiskt inriktade och utomordentligt drivande i att förverkliga sina övertygelser – på både gott och ont. Många av dem verkade i föreningarna under mycket lång tid. Några var visionärer och strateger, några stora folktalare, några blev ”bondehövdingar” som åtnjöt stort förtroende i medlemsleden. Några av dem tog själva stora ekonomiska risker när föreningarna byggdes upp och där den egna gården kunde vara insatsen. Deras engagemang lade grunden till den svenska skogsägarrörelsen som den idag ser ut. En rörelse som haft avgörande betydelse för det svenska skogsbrukets utveckling och som i många avseenden är unik i ett internationellt perspektiv. ■